

MURAT BELGE • Step ve Bozkır

İletişim Yayınları 2313 • Murat Belge Toplu Eserleri 18
ISBN-13: 978-975-05-1973-4
© 2016 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2016, İstanbul

EDITÖR Kerem Ünüvar
DİZİ KAPAK TASARIMI Suat Aysu
KAPAK FOTOĞRAFI Theodore Franken,
“Gentleman Reclining on a Sofa” (1830’lar)

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Barış Özkul

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11
Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MURAT BELGE

Step ve Bozkır

Rusça ve Türkçe Edebiyatta
Doğu-Batı Sorunu ve Kültür

MURAT BELGE 1943'te doğdu. I.Ü. Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. 12 Mart döneminde iki yıl cezaevinde kaldıktan sonra 1974'te üniversiteye döndü. 1981'de doçentken istifa etti. *Halkın Dostları*, *Birikim*, *Yeni Dergi*, *Yeni Gündem*, *Milliyet Sanat*, *Papirüs* dergilerinde ve *Cumhuriyet*, *Demokrat*, *Milliyet*, *Radikal*, *Taraf* gazetelerinde yazdı. 1983'te İletişim Yayınları'nı kurdu. 1997'de profesör olan Murat Belge, Bilgi Üniversitesi'nde öğretim üyesi. Kitapları: *Tarihten Güncelliğe* (Alan, 1983; İletişim, 1997), *Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek* (Birikim, 1989), *Marksist Estetik* (BFS, 1989; Birikim, 1997), *The Blue Cruise* (Boyut, 1991), *Türkiye Dünyanın Neresinde?* (Birikim, 1992), *12 Yıl Sonra 12 Eylül* (Birikim, 1992), *İstanbul Gezi Rehberi* (Tarih Vakfı, 1993; İletişim, 2007), *Boğaziçi'nde Yalılar ve İnsanlar* (İletişim, 1997), *Edebiyat Üstüne Yazılar* (YKY, 1994; İletişim, 1998), *Tarih Boyunca Yemek Kültürü* (İletişim, 2001), *Başka Kentler, Başka Denizler 1* (İletişim, 2002), *Yaklaştıkça Uzaklaşıyor mu?* (Birikim, 2003), *Osmanlı: Kurumlar ve Kültür* (Bilgi Üniversitesi, 2006), *Başka Kentler, Başka Denizler 2* (İletişim, 2007), *Genesis: "Büyük Ulusal Anlatı" ve Türklerin Kökeni* (İletişim, 2008), *Sanat ve Edebiyat Yazıları* (İletişim, 2009), *Başka Kentler, Başka Denizler 3* (İletişim, 2011), *Militarist Modernleşme: Almanya, Japonya ve Türkiye* (İletişim, 2011), *Edebiyatta Ermeniler* (İletişim, 2013). Belge, ayrıca William Faulkner, Charles Dickens, James Joyce ve John Berger'dan çeviriler yapmıştır.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	9
Batı'nın "üstün"lüğü	20
Kısa bir döküm	27
TROTSKİ VE AYDINLAR	33
"Anten" konusu	36
"İç mücadele"	39
"Röntgenci" aydın	41
Sınıflar-üstü	44
Proletarya konusu	47
TÜRKİYE'DE AYDINLARIN KONUMU: KISA BİR TARİHÇE	51
"Sınıf" mı, "zümre" mi?	54
Tek-parti yılları	56
Kadro	59
Ellilerden sonra	61
Aydınların statüsü	64
Aydın ve toplum ilişkisi	66
Gezi olayı	68
TÜRKİYE'DE VE RUSYA'DA EDEBİYAT: BAŞLANGIÇLAR	73
19. yüzyıl	82

COĞRAFYA: KENT VE TAŞRA	91
"İki kentli" sistem.....	94
Taşra.....	99
Farklı "taşra"lar.....	101
Türk romanında taşra.....	106
Köy.....	106
Kasaba.....	108
ELEŞTİRMENLER	113
Türkiye'de eleştiri.....	122
Şinasi.....	129
Neyin "eleştiri"si?.....	133
ÇEVİRİ VE GENEL OLARAK YAYIN FAALİYETİ	137
TÜRKİYE'DE VE RUSYA'DA "LÜZUMSUZ ADAM"	147
"YOK" TAN "VAR" A GEÇİŞ	157
"Öncesi".....	158
Türkiye'de durum.....	163
"İlk" roman.....	168
Hazırlık süreci sorunu.....	170
"SOYLU VAHŞİ" BİR ÇIKIŞ OLABİLİR Mİ?	173
Lermontov.....	178
<i>Taras Bulba</i>	181
Tolstoy'un <i>Hacı Murat</i> 'ı.....	183
Rus besteciler.....	186
Köylüler ve erdem.....	189
Ya Türkiye'de?.....	190
DOSTOYEVSKİ, BATILILAŞMA VE "LIŞNII ÇELOVEK"	195
Batı üstüne roman-dışı eserleri.....	207
Pan-Slavist - Slavofil.....	213
Dostoyevski'nin ideal dünyası.....	214
"Yabancılaşma" konusu.....	217
Dostoyevski'de "yabancılaşma".....	222
TÜRK EDEBİYATININ "ŞİYASİ" TİPLERİ	227

BAZAROV VE "POZİTİVİZM"	237
Osmanlı toplumunda pozitifizm.....	243
Bazarov'un başarısı.....	245
Beşir Fuad ile Baha Tevfik.....	247
Turgenyev'le noktalayalım.....	251
OBLOMOV VE TÜRKİYELİ ARKADAŞLARI	253
Reşat Nuri Güntekin: <i>Miskinler Tekkesi</i>	260
Abdülhak Şinasi: <i>Fahim Bey ve Biz</i>	262
<i>İçimizdeki Şeytan</i> ve bir Oblomov çeşitlemesi.....	270
Sadri Ertem, <i>Düşkünler</i>	280
TÜRKÇE EDEBİYATTAN DÖRT ROMAN	285
<i>Fatih-Harbiye</i>	286
<i>Sinekli Bakkal</i>	295
<i>Eski Hastalık</i>	301
Tanpınar ve <i>Huzur</i> 'da "Batı".....	317
BITİRİRKEN: DOĞA/TEKNOLOJİ KUTUPLAŞMASI	331
"Eski/yeni" ya da "yerli/yabancı".....	336
Farklılaşan yöntem.....	340
Bir parantez: Bir örnek.....	343
Komünizmden ulusal kalkınmaya.....	348
KAYNAKÇA	353

GİRİŞ

Bu kitabı bir kitap olarak düşünüp, planlayıp yazmadım. Çeşitli zamanlarda çeşitli konular üstüne düşündüğüm, bazen yazdığım, bazen yazmayıp aklımda tuttuğum şeyler bir vesileyle bir araya gelmeye başladı. Farklı yerlerden kaynaklı sonra yerçekimine göre hepsi aynı havzaya akan derecikler gibi, bu kitapta aynı havuza aktılar. Hani bir kökten çıkıp uzayıp giden bir bitki gibi değil de, bir “montaj”. Aynı ayrı büyümüş bir şeylerin bir araya getirilmesi. Böyle bakıldığında, hayatım boyunca üzerine kafa yordüğüm aşağı yukarı her şeyin burada olduğunu, ama belirli bir kalıba uyararak buraya geldiğini söyleyebilirim. Örneğin, “Batılılaşma” kavramını düşünmeye başladınızsa “aydın” üstüne düşünmemek mümkün değil. Ama nasıl olsa başka birçok teorik sorunsal da sizi “aydın” üstüne düşünmeye zorlar. Namık Kemal’den giderek de, Gramsci’den giderek de “aydın” sorunsalına varırsınız. Yani zaten uzun zamandır konu zihninizde önemli bir yer tutmuştur. Ama burada, bu kitabın başlığında belirtilen özgül kılığa girerek, buna uyan yanlarıyla yer alarak: Türkiye’de ve Rusya’da Batılılaşma Tepkisi ve Roman Sana-

tı ve “Lüzumsuz Adam” diye uzayıp giden bir başlık, düşünebilerdim.

1969’da Sussex Üniversitesi’nde bir yıl çalışmışım. Oranın kitaplığında *Partisan Review*’da Trotski’nin “Intelligentsia” (1968) üstüne yazısını okumuş, çok ilginç bulmuşum. Çünkü Türkiye ile birtakım çarpıcı benzerlikler tesbit ediyordu. Hep zihnimin bir kıyısında oturmuştur. Ama bu kitabı yazmaya karar verince, hemen o “kıyı”dan çıkıp geldi.

Bundan çok sonra, Cemil Oktay (Sabahattin Şen ile hazırladıkları *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu* adlı, 1995’te Bağlam’dan yayımlanan kitap için) Türkiye’de ve Rusya’da aydınların rolünü karşılaştıran bir yazı yazmamı istemişti. Bu makale o kitapta var (Belge, 1995). Bundan bir süre sonra Gülten Kazgan benzer bir yazı istedi. Rusya’dan Natalya Olçenko ile birlikte bir kitap hazırlıyorlarmış: *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*. Bu kitap Bilgi Üniversitesi Yayınları’ndan, 2003’te yayımlandı. Sonra çevrilererek Rusya’da da yayımlanmış. Bazı bakımlardan öncekini geliştiren bir yazıydı bu da (Belge, 2003). Rusya’da başlatılan Batılılaşma ya da modernleşme hareketine daha çok ağırlık vermişim.

Türkiye’de “klasik edebiyat” dendiğinde herkesin aklına öncelikle Rus edebiyatı gelir. Balzac’ın veya Dickens’ın Türkçeye hiç çevrilmemiş bir dolu eseri vardır, ama Dostoyevski, Tolstoy dendiğinde, ne var ne yoksa çevrilmiştir. Bunda bir “mizaç benzerliği”nin rolü olduğunu düşünebiliriz tabii. Ama öyle bir şey varsa, onun da nedenleri olmalı. Benzer bir tarih yaşamış olmak, örneğin? Bu, özellikle Türkiye’de çok kişinin zihnini kurcalamış ve üstünde konuşulmuş, yazılmış bir konudur, ama çok sistematik bir şey de üretilmemiştir doğrusu. “Biz birbirimize çok benziyoruz” denip geçilmiştir. Dolayısıyla, bu da hep kafamın bir yerinde duran bir konu olmuştur.

Doksanlarda Avrupa Birliği konusu bütün gündemi kaplamıştı. Bu aynı zamanda bütün dünyada “kimlik” konularının patladığı bir dönemdi. O ortamda bizden başka toplumların (doğumuzda olduğu gibi batımızda da) bu Batılışma olayını nasıl yaşadığına daha yakından bakmaya çalıştım. Avrupa’da, örneğin Balkanlar’da nasıl, Ortadoğu’da nasıl, Uzakdoğu’da nasıl? Biz “Batı” deyip geçiyoruz da, bize göre “Batılı” olanların da kendi “Batı”larıyla sorunları olabiliyor.

Bu arada, “terim” sorununa da kısaca değinmek gerek. Gençliğimizde bu çok genel olayı anlatmak için kullandığımız kelime “Batılışmak”tı. Buna göre bir tarafta Batı, karşısında, her yerde, hattâ coğrafî olarak batıda, Batılışma’ya çalışan “geri kalan dünya...”; “west” ve “rest”! Bazılarına “fazla Batı-merkezci” görünen bir ideolojiye kucak ačan bu kelime yakınlarda terkedildi. Yerine, “modernleşme” geçti. Denebilir ki vurgu “mekân”dan “zaman”a kaydı; herkes bu dünyanın batısında (yuvarlak bir nesnenin “batısı” nerede olabilir?) yer alan birkaç (yüz) milyon kişiye benzemeye çalışmıyor. Bütün dünya için geçerli bir toplum modeli var, sorun ona yetişmek, erişmek v.b. Öyleyse o zaman Batı hegemonyası azaldı... mı? Gene “political correctness”!

Bu kitabın son bölümünü oluşturan “Doğa-Teknoloji” sorunsalını, bunun doğuya doğru gittikçe “Doğu-Batı” ya da “Yerli-Yabancı” sorunsalı halini alışını ta yetmişlerin ikinci yarısında kafamda netleştirmeye başlamıştım. Bunda, *New Left* yazarlarından Gareth Stedman Jones’dan okuduklarımin da payı olmuştu.

Genesis’i (2008) ve *Militarist Modernleşme*’yi (2011) yazma çalışmalarımın da şimdi bu kitapta yer alan konularla çakıştığı birçok nokta var tabii.

Derken “Dünya Edebiyatı” konusu çıktı karşıma. Bununla ilgili bir şeyler yazmıştım. Görece yeni bir konu, yeni bir yaklaşım. Ama bazı rastlantuların da yardımıyla bu alanda

çalışan kişilerle tanıştık, hem dostluk, hem de iş ilişkisi kurduk Bilgi Üniversitesi'nde. Őimdi her yıl bir üniversitede (ülkeler değişiyor) toplanıyor, yaz okulu yapıyoruz. Sürecin başında Bilgi böyle bir yaz okuluna ev sahibi oldu. O yıl benden de bir ders hazırlayıp sunmamı istediler.

Ne yapayım?

O yakınlarda Rus edebiyatı hakkında bir Şeyler okumuştum gene. Hattâ Orhan Pamuk İletişim'de "klasikler" in editörlüğünü üstlenmiş, benden de bir Dostoyevski romanına (Dostoyevski, 2002) bir önsöz yazmamı istemişti. O okuduklarımdan yola çıkarak bir Şey yazmıştım.

Őöyle bir hikâye: 1921'de Gorki Rusya'dan uzaklaşma ge-reği duymuş, İtalya'ya gitmişti. Otuzların başında iktidarını pekiştirmeye başlayan Stalin onu geri çağırdı, Gorki de yurda döndü. 1932'de Sovyet Yazarlar Birliği kuruldu. Gorki bunun başkanı oldu. 1934'te Birlik ilk kongresini yaptı. Kongreye bütün dünyadan yazarlar davet edildiler. Türkiye'den Yakup Kadri, Falih Rıfki çağrılanlar (ve gidenler) arasındaydı.

Bu kongrede Gorki uzun bir konuşma yapıyor. Bunun bir yerinde, klasik Rus edebiyatında "kahraman" ın çevresindekilerden yetenekli, akıllı biri olduğunu, ama otokratik Rusya'da bu meziyetlerin geçerli olmadığını, tersine o kiři-yi, yalnızlaştırdığını, uyumsuzlaştırdığını söylüyor. Bunun SSCB zamanında yapılmış çevirisi bende vardı. İngilizcesinde "superfluous man" denilmiş. Rusçası "lišnii čelovek" miř. Bu aslında Turgenyev'in bir hikâyesinin başlığı, ama Gorki anlattığı roman tipine örnek olmak üzere Lermontov'un *Zamanımızın Bir Kahramanı*'nın kahramanı Peçorin ile Puřkin'in aynı adı taşıyan eserinin kahramanı Yevgeni Onyegin'i amıyor.

Ve diyor ki, Őimdi, Sovyet rejiminde, Sovyet toplumunda böyle "lüzumsuz adam" kalmadı.